

Doc. dr. Ramutė Rachlevičiūtė
Vilniaus dailės akademija

Savamokslių Stasio Petraus-
ko ir Rimo Idzelio kūrybos
pėdsakai ne vien Panevėžio
meniniame gyvenime

Panevėžys leningradiečiui Stasio Petrausko draugui dailininkui Borisui Žerdinui „visiems laikams išliko mažiūčiu Paryžiumi, o nedidelis butukas Vilniaus gatvėje tapo Monmartro fragmentu, paryžietiška mansarda, kur pleveno draugystės, meno ir meilės dvasia“¹.

Pradžioje buvo rengtasi rašyti tik apie Panevėžio Bitlą – Stasį Petrauską (1950–2010), kurio knygą teko išleisti 2015 metais². Berašant dėmesį po truputį uzurpavo, su Petrausku, kaip kažkada ir gyvenime, konkuruoti ėmė jo „mirtinas“ draugas Rimas Idzelis (1950–2013). Nors dėl žinių apie jo kūrybą bei gyvenimą stokos Idzeliui šiame straipsnyje skiriama mažiau dėmesio, bet esama nemažai šiuos du kūrėjus – tapytoją ir skulptorių – jungiančių dalykų.

Dviejų draugų panevėžiečių keliai vietomis itin susimazgę: jaunystėje, vidurkelyje, o ir kūrybinio kelio pabaigoje. Susipažino paauglystėje, vienu metu net gyveno kartu, nuomojosi kambarį Panevėžyje, Kauno gatvėje. Abiejų tėvai noro būti dailininkais nepalaikė, nesuprato jų noro kurti. Petrauskas ir Idzelis lyg ir panašios asmenybės, sovietmečiu laisvi kaip vėjas, improvizuojantys, džiazuojantys gyvenime, ne tik kūryboje. Bet kūrybine prasme tikrai nesulyginami – jau vien paviršutiniškai žiūrint, juk vienas – tapytojas, kitas skulptorius. Tačiau ne mažiau įdomu, kas juos sieja.

Pirmiausia jie Lietuvos meno pasaulyje nei šiokie, nei tokie – paraštės menininkai. Netiko jų, autodidaktų, kūryba nei į profesionalų, nei į tautodailininkų kūrybos „lentynėles“. Sovietmečiu be aukštosios dailės mokyklos diplomo – jokių šansų pakliūti į respublikines vaizduojamosios ir taikomosios dailės parodas, netgi tiems, kurie mokėsi, kad

¹ B. Žerdinas, in: *Stasys Petrauskas (1950–2010): Panevėžio Bitlas* : [prisiminimai apie menininką, jo kūrybinis palikimas ir svarbesni gyvenimo faktai]. Sudarė Ramutė Rachlevičiūtė. Panevėžys, Stasio Petrausko atminimo ir įamžinimo labdaros ir paramos fondas, 2015, p. 41.

² *Stasys Petrauskas (1950–2010): Panevėžio Bitlas* : [prisiminimai apie menininką, jo kūrybinis palikimas ir svarbesni gyvenimo faktai]. Sudarė Ramutė Rachlevičiūtė. Panevėžys, Stasio Petrausko atminimo ir įamžinimo labdaros ir paramos fondas, 2015. Prisiminimus apie dailininką parašė: Algimantas Aleksandravičius, Valerijonas Baublys, Laima Guobienė, Rimantas Idzelis, Gintaras Antanas Jonikas, Enrikas Kačinskas, Paulius Lantuchas, Zenonas Lipnevičius, Karolina Masiulytė-Paliulienė, Artūras Milašauskas, Elvyra Pažemėkaitė, Lukas Petrauskas, Matas Petrauskas, Romalda Petrauskienė-Merkytė, Regina Petrauskienė-Petrauskaitė, Kazys Saja, Rima Truncienė, Povilas Urbšys, Algimantas Varžinskas, Pille Veljetaga, Petras Venslovas, Borisas Žerdinas.

ir penkerius šešerius metus, bet pačioje pabaigoje „popieriaus“ negavo. Petrauskas ir Idzelis piešti, tapyti, drožti išmoko patys. Dailės mokslų iš viso neragauta, viską per save ir iš savęs...

Petrausko tėvai – žemaičiai. Tėvas – betonuotojas, mama siuvėja. Mokėsi jis tuomet naujoje gražioje 6-oje vidurinėje mokykloje (vėliau pavadintoje „Gabijos“ vardu) Šiaulių gatvėje. Kad mokytoją nuogą nupiešdavo, kažkaip mokyklos administracija atlaikė, bet karbido sprogdinimo su tam tikrais padariniais nepakėlė. Mokytojų tarybos ir Švietimo skyriaus nutarimu buvo išsiųstas į Veliučionių vaikų pataisos namus, sunkiai auklėjamų mažamečių koloniją. Po metų grįžo, bet į mokyklą nėjo, liko su septynių klasių mokslo cenzu. Bandė dirbti Panevėžio „Ekranų“ gamykloje, Konservų fabrike, kino teatre „Raketa“ (piešė plakatus, bet kai nupiešė nuogą komjaunuolę, buvo iš karto atleistas)... Ir Petrauskas, ir Idzelis kratėsi valdiško darbo, norėjo būti laisvi dailininkai, gyvenantys iš savo kūrybos ir tik menu mintantys. Tai buvo sunkūs išmėginimai – juk jie turėjo šeimas, vaikus. Ir mėgino karštligiškai tai suderinti. Tam daugiau pastangų dėjo Stasys Petrauskas, kuriam teko žmona ne menininkė. Ji absoliučiai palaikė vyrą menininką ir nekėlė jokių paprastajam mirtingajam būdingų buitinių reikalavimų, nors Petrauskas jautė pareigą rūpintis šeima, ėmėsi visokių užsakymų. Ekonomistė Romalda (Roma, Romutė) Merkytė susipažino su būsimo vyru 1974 metų sausio 24 dieną ir suprato, kad nori pasišvęsti gyvenimui su dailininku: juo pasitikėjo, įtikėjo jo kūryba. Idzeliui buvo sudėtingiau: jo žmona Ramunė Kmieliauskaitė buvo menininkė, o dviejų menininkų gyvenimas po vienu stogu – nežmoniškai sunkus išmėginimas, kurį reta šeima atlaiko.

Į tautodailininkų gretas abiem nesinorėjo stoti. Petrauskas kratėsi jam svetimo liaudies dailininko statuso³. Nors dalyvauti parodiniame gyvenime Stasys Petrauskas pamėgino, ir net vienoje kitoje liaudies meno parodoje dalyvavo: 1974–1975 metais Panevėžio liaudies menininkų darbų parodoje buvo iškabinti penki portretai, iš jų net trys – nutapyti 1976 metais: „Autoportretas“, „Merkytės Raimutės“, „Muzikantės R. Gabrėnienės“ – buvo atrinkti į respublikinę liaudies meno

³ Dailėtyrininkė Pille Veljetaga teigia, kad pačioje pradžioje, kai tik pradėjo tapyti, Petrauskas dar viltingai pagalvodavo apie liaudies meistro statusą. Iš pokalbio 2020 09 13 su Pille Veljetaga. Autorės archyvas. Bet tai buvo tik pačioje kūrybinio kelio pradžioje.

parodą Vilniuje „Šlovė darbui“ (1977), skirtoje pirmajam sąjunginiam darbo žmonių meno saviveiklos festivaliui, bet kataloge jis nepaminėtas. Savaitraštis „Literatūra ir menas“ išspausdino straipsnį, paskelbė jį laureatu. Į Vilnių atsiimti apdovanojimo Stasys Petrauskas nevažiavo, nes nelaiškė savęs liaudies menininku. Vėliau kūriniai keliavo į Maskvą, kur Stasys vyko atsiimti diplomą. Lietuvos dailės muziejus 1978 metais nupirko tuos tris kūrinius⁴. Petrauskas nesiekė tokio menininko statuso, nors jam būtų pravertę. Su Vidu Mažukna, atsakingu už Panevėžio regiono liaudies meistrų reikalus, asmeniškai pažįstamu – palaikė ryšius. Bet tik tiek.

Sovietmečiu tautodailė, liaudies menas aprėpė labai platų savamokslių kūrėjų spektrą. Būta jų gretose ypatingai talentingų kūrėjų, – tai visų pirma skulptoriai Lionginas Šepka (1907–1985) ir Stanislovas Riauba (1904–1982), tapytojai Petronėlė Gerlikienė (1905–1979) ir Edvardas Kokanauskis (1952–2002), miniatiūros meistrė Lida Meškaitytė (1926–1993), grafikas Romanas Krasninkevičius (1926–1996), dar vienas kitas. Iš kuriančių ir šiandieną – tapytoja Elena Kniūkštaitė. Kiekvieno jų kūryba – nepakartojama, su autentišku meniniu matmeniu. Bet jų kūryba natūraliai persismelkusi kaimišku, sakytume, valstietišku grožiu, estetikos idealais, kuriuos sovietmečiu mėgino sugrūsti ir į „kolūkietiško“ grožio idealus ir vertybes, bet tai pavyko tik su pavieniais tautodailininkais.

Stasio Petrausko ir Rimo Idzelio kūryba turi šiokių tokių sąsajų su liaudies kultūra, bet jų kūrybos trajektorijos, inspiracijų šaltiniai, motyvai nusidriekė į profesionaliosios dailės lauką, kur jų niekas nelaukė. Jų kūrybą galėtume pavadinti daugiau ar mažiau neoklasikine, nors abiejų atveju, ypač Idzelio, tai tinka daugiau ankstyvajai kūrybai. Jie abu – išdidžios, atsainios laikysenos oficialiojo gyvenimo, buities atžvilgiu, sovietmečio metams neįtikėtinai pasitikintys savimi, besipuikuojantys savo vyriškumu (visi savo seksualumą maskavo; „vyriškumas“ buvo siejamas tik su darbine veikla, o „moteriškumas“, jo pasireiškimo formos buvo nepriimtinos ir tai buvo įžaidimas dailininkei, pažemindavo jos statusą), kūrybinėmis ambicijomis.

⁴ Lietuvos TSR dailės muziejaus nuolatiniam saugojimui eksponatų priėmimo Aktas Nr. 51; Vilnius, 1978 m. balandžio 17 d. Pradžioje paveikslai buvo Pagrindiniame fonde, o 1983 metais perkelti į Pagalbinį fondą (Lietuvos TSR Dailės muziejaus nuolatiniam saugojimui eksponatų priėmimo Aktas Nr. 138, liepos 18 d.)

Su Roma Merkyte ir Rimu Idzeliu prie „skladuko“. 1976 m.
Nuotrauka iš S. Petrausko šeimos albumo.

Nuo paauglystės abu ne tik kad neturėjo kur dirbti, bet ir neturėjo kur gyventi: Petrauskas vasaromis glausdavosi tėvų sandėliuke, „skladuke“. Sunkiausia būdavo žiemą. Vieną žiemą Petrauskas praleido Pažaislio vienuolyne: ten tuo metu buvo muziejus, vyko restauravimo darbai. Kartais prisiglausdavo kokiam nors bendrabutyje. Vieną žiemą Stasį priglaudė Alfonsas Būdvytis Dotnuvoje, Žemdirbystės instituto bendrabutyje. Nepaisant rūsčių buitinių sąlygų, Petrauskas mokėjo džiaugtis gyvenimu, mėgo puoštis – mama siūdavo jam drabužius. Buvo laikoma, kad jis pats gražiausias bernas Panevėžyje. Stasys Petrauskas tapyti pradėjo apie 1968–1969 metus. Kiek drąsos reikėjo turėti, kad taip be mokslų neužtikrinta ranka liestumeisi prie mažyčio kartonėlio!

Vedė nesulaukęs nė aštuoniolikos metų, gavo leidimą iš Panevėžio vykdomojo komiteto, nes „Ekranos“ fabriko praktikantė leningradietė

Ema jau laukėsi. 1969 metais gimė sūnus Linas. Stasys Petrauskas su žmona išvyko į Leningradą, gyveno žmonos tėvų namuose. Uošviam nepatiko, kad ištisas dienas leisdavo laiką Ermitaže, kolekcionavo porcelianą ir kt. 1972 metais Stasys Petrauskas grįžo iš Leningrado į Panevėžį kitoks: įsidrąsinęs, mat ko jam nebuvo lemta išmokti Akademijoje, to mokėsi Ermitaže iš senųjų meistrų. Prie širdies buvo šiaurės renesanso, vokiečių, nyderlandų ir ankstyvojo renesanso tradicijos. Žavėjosi gotikos, baroko tapyba ir negalėjo atsigėrėti Leonardo da Vinci'o, Cranacho ir kitų didžiųjų meistrų tapyba, ir kai kurie atgarsiai įmanomi žiūrėti jo piešiniuose, tapyboje.

Abu menininkai – ir Petrauskas, ir Idzelis – nenuspėjami. Viena sakydavo, kita darydavo. Ne visada su jais ir kalbėdamas sutarsi, susitarsi: abu turėjo tvirtus savo principus, įsitikinimus, kurių šventai laikėsi. Taip neretai brutaliai pamindami, atmesdami kitų mėginamus primesti jiems visuotinai priimtus, nusistovėjusius moralės, kasdienės elgsenos principus. Ištikimi tik sau ir menui: daugiau niekam. Petrauskas – karštas, užsiplieskiantis, impulsyvus, bet ilgai pykčio nelaikantis. Dievo mylėtojas ir baisus keikūnas, nuo keiksmų ausys kaisdavo⁵. Nešvankūs erotiniai anekdotai, kalambūrai, piešiniai „pranoko net velnią“⁶. Tačiau Stasio Petrausko asmenyje paradoksaliau būdu tikėjimas derėjo su blevyzgomis, keiksmu su didžiausiu švelnumu, bohemiškas gyvenimo būdas su meile žmonai, sūnams... Kai kas Petrauską praminė „šventuoju ištvirkėliu“. Jis vaikščiojo ašmenimis, regis, dažnai peržengdamas visas ribas, bliuznydavo, tačiau net ir baisiausi daugiaaukščiai rusiški keiksmu jam pritiko, nes tai jau buvo kažkoks aukštesnis, metafizinis, egzistencinis lygis. Tai jau buvo subkultūra. Todėl genitalinė leksika, „kriminalinė poezija“, anot paties Petrausko, buvo jo stichija, kaip ir pokštai, išmonės, improvizacijos. Jis dažniausiai dirbdavo naktimis. Erudicija religijos ir

⁵ A. Milašauskas, in: *Stasys Petrauskas (1950–2010): Panevėžio Bitlas* : [prisiminimai apie menininką, jo kūrybinis palikimas ir svarbesni gyvenimo faktai]. Sudarė Ramutė Rachlevičiūtė. Panevėžys, Stasio Petrausko atminimo ir įamžinimo labdaros ir paramos fondas, 2015, p. 51.

⁶ R. Truncienė, *Nėra tokio žodžio*, in: *Stasys Petrauskas (1950–2010): Panevėžio Bitlas* : [prisiminimai apie menininką, jo kūrybinis palikimas ir svarbesni gyvenimo faktai]. Sudarė Ramutė Rachlevičiūtė. Panevėžys, Stasio Petrausko atminimo ir įamžinimo labdaros ir paramos fondas, 2015, p. 57

Draugų kompanija. Stasys viduryje. 1978 m. Nuotrauka iš S. Petrausko šeimos albumo.

erotikos klausimais, regis, Stasys Petrauskas lenkė Rimą Idzelį, šiaip grubų, atžarų.

Kad Petrauskas buvo pramintas Bitlu, tiesiog Bitliaku, irgi labai simboliška. Tai vėlyvojo sovietmečio jaunuolio įsikūnijimas daugeliu prasmų: augino poilgius plaukus, mėvėjo džinsus ir vilkėjo odinį juodą liempaltį, dėvėjo baltą šilkinį šaliką ir juodą aksominę beretę, brazdino gitarą... Ir, kaip priklauso bitlui, buvo išvaizdus, vyriškai patrauklus ir charizmatiškas. Moteriškos giminės atstovės prieš jį neatsilaikydavo... Aišku, tokie „ereliai“ rinkdavosi irgi ne bet ką. Bohemiškai išdidi, nepriklausoma laikysena, bliuznijimai, ypač sovietmečiu, demonstravo, kad Stasys laisvas, nepriklausomas, alkanas politinių pasikeitimų ir uždraustos laisvos meilės.

Idzelio ir Petrausko nepavadinsi nonkonformistais, jų gyvenime nebuvo sąmoningo maišto prieš sistemą, jie nepolitikavo, bet bliuznijo. Kūryboje nieiškojo naujų kelių, nes ieškojo savų. Jiems, kaip autodidaktais, tikrai buvo nelengva: viena vertus, reikėjo vytis profesionalus,

mokyti technikos, piešimo, kompozicijos, tapybos ir skulptūros technikų, kita vertus – ieškoti savo autentiško kelio, nes amato įvaldymas to negarantuoja, tik suteikia prielaidas. Tai Idzeliui reikėjo daryti skulptūroje, o Petrauskui tapyboje.

Svarbiausias abiejų panevėziečių kūrybos bruožas: jų indėlis į Lietuvos sakralinio meno lobyną. Stasys Petrauskas Tėvą Stanislovą pažinojo nuo paauglystės. Apie 1973 metus Stasys Petrauskas pradėjo lankytis Paberžėje. Su Roma Merkyte tuokėsi taip pat pas Tėvą Stanislovą Paberžėje. Sekmadienio Petrauskas nepraleisdavo be šv. Mišių – lankydavosi mylimiausioje Šventųjų apaštalų Petro ir Povilo bažnyčioje, kurioje buvo pakrikštytas. Pabučiuodavo mūrą, paaukodavo elgetoms, pakalbindavo. Nuolat skaitydavo Šventąjį Raštą, jį cituodavo, vėliau net pradėjo rašyti pamokslus, mėgo diskusijas tikėjimo klausimais su kunigais: Tėvu Stanislovu, Gintaru Joniku, Česlovu Kavaliausku, Virginijumi Veilentu ir kitais. Petrauskui su šeima persikėlus į A. Mackevičiaus gatvę, ėmėsi dekoruoti pasidarė altorių, kurių išpuošė drožinėtais ornamentais ir skulptūrelėmis.

Po Tėvo Stanislovo mirties pats prilygino jį šventiesiems, miegamojo lubose tarp šventųjų, madonų su kūdikiais nutapė ir mirusį Tėvą Stanislovą. Gulėdavo lovoje ir žvelgdavo į Tėvo Stanislovo atvaizdą lubose.

Stasys Petrauskas pats nesimokė, bet nemažai nuveikė ir pedagoginėje srityje. Šiandien populiarų Rusijos šou biznio atstovą, visų stilistinių manierų meistrą – dailininką Niką Safronovą – tapyti, atrodo, išmokė Stasys Petrauskas. Jiedu naktimis studijavo reprodukcijas, mokėsi tapyti. Per Romos ir Stasio vestuves Nika Safronovas buvo pabrolys. Kartą iš Rusijos atvykęs jau praturtėjęs, madingas Rusijos dailininkas Nika Safronovas norėjo susitikti su Petrausku, bet Stasys paskambinusiui atšovė, kad tokio nepažįsta. Draugai prisimena, kad į tapybą jis pastūmėjo ir talentingąjį savamokslį Romualdą Petrauską, pamokė jį tapybos.

Leningradietis dailininkas, vėliau emigravęs į JAV, Borisas Žerdinas prisimena: „Niekada daugiau nesutikau tokios magiškos jėgos žmogaus.“⁷ „Jo dėka atradau savitą vaizdavimo būdą ir manierą, dėl to

⁷ B. Žerdinas, in: *Stasys Petrauskas (1950–2010): Panevėžio Bitlas* : [prisiminimai apie

Užrakintas laikas. Dailininko Stasio Petrausko namų interjero fragmentas. 2013 m. Fot. A. Aleksandravičius.

vėliau gavau iliustratoriaus darbą „Playboy“ žurnale“⁸.

Rimas Idzelis sovietmečiu „Tulpės“ įmonei drožė suvenyrinius šaukštus ir kitokią smulkmę, kol Tėvas Stanislovas kartą pastebėjo: „Na, niekais čia užsiimi...“ Taip iš suvenyrų dirbintojo kunigas pastūmėjo Idzelį į rūpintojėlių, kryžių drožybą. Tėvo Stanislovo paragintas išdrožė pirmą Rūpintojėlį, apie kurį Tėvas Stanislovas mįslingai pasakė: „Jėzus šachmatais žaidžia...“ Kai tik Idzelis mėgindavo Stasį Petrauską pamo-

menininką, jo kūrybinis palikimas ir svarbesni gyvenimo faktai]. Sudarė Ramutė Rachlevičiūtė. Panevėžys, Stasio Petrausko atminimo ir įamžinimo labdaros ir paramos fondas, 2015, p. 42.

⁸ B. Žerdinas, in: *Stasys Petrauskas (1950–2010): Panevėžio Bitlas* : [prisiminimai apie menininką, jo kūrybinis palikimas ir svarbesni gyvenimo faktai]. Sudarė Ramutė Rachlevičiūtė. Panevėžys, Stasio Petrausko atminimo ir įamžinimo labdaros ir paramos fondas, 2015, p. 42.

kyti, kaip reikėtų tapyti, tas tuoj jam primindavo Jėzų ir šachmatus.

Pats svarbiausias Rimo Idzelio kūrinys – Kryžiaus kelio stotys Anykščiuose, Šv. apaštalo evangelisto Mato bažnyčioje, 1982–1988 m. gimė kunigo Alberto Taločkos užsakymu. Kunigas Anykščiuose paliko ryškų pėdsaką⁹. Kiti svarbiausi Idzelio kūriniai yra Paberžėje: tai Kryžius Lietuvos vardo paminėjimo tūkstantmečiui (2009), Jėzus Nazarietis Paberžės Švč. Mergelės Marijos Apsilankymo bažnyčioje, kryžius ant Tėvo Stanislovo kapo šventoriuje, „Angelų kryžius“ Kalnaberžėje ir kiti.

Užbaigęs Kryžiaus kelio stotis Anykščiuose, po metų – 1989-aisiais – Rimas Idzelis išvyko į Ameriką. Stasys Petrauskas, tarsi prisimindamas draugą ir jo užsiėmimą, griebsi skulptūros. Stasys nemėgo ilgai krapštytis nei prie vieno paveikslu, nei prie vienos skulptūros. Jis mėgo viską atlikti tuoj pat, neretai palikdamas svečius ir užsidarydamas savo namuose prie molberto. Skulptūroms sugalvojo savitą techniką – išdrožtas skulptūras aprenždavo, o tada savitai apdirbdavo, apdorodavo paviršiu.

Paberžė buvo Idzelio ir Petrausko antrieji namai. Šie du galingos fizinės ir dvasios jėgos vyrai Tėvui Stanislovui buvo du mažutėliai: ne savo kūrinių poveikiu, ne asmenybės charizmos prasme. Tėvas Stanislovas buvo jų globėjas, mecenatas, dvasios tėvas, sielų gydytojas,¹⁰ o šie du nepaklūstantys gyvenimo rutinai menininkai buvo jo mažutėliai¹¹. Paberžė buvo šių dviejų audringų sielų ramybės uostas: čia jie galėjo aprimti, užmiršti žemiškas pagundas, geidulius – atgauti pusiausvyrą, susikaupti, pasinerti į meninę kūrybą. „Prisimenu daugybę atvejų, kai ryte skambindavo verslininkui Artūriui Baubliui ir prašo, kad nuvežtų pas Batką“, – taip Petrauskas vadino Tėvą Stanislovą¹². „Bendravimas su Tėvu Stanislovu pranoko daugelį universitetų“¹³. Pats Tėvas Stanislovas buvo jautrios

⁹ *Monsinjero Alberto Talačkos dailės kūrinių kolekcija, biblioteka, archyvas*. Anykščiai: Sakralinio meno centras, 2009; *Monsinjero Alberto Talačkos meno kolekcija* [Atvirukų rinkinys; parengė Rita Babelienė]. Vilnius, Sakralinio meno centras, 2010; *Sakralinio meno puoselėtojas monsinjoras Albertas Talačka* [sudarytojai Vytautas Balčiūnas, Rasa Bražėnaitė, Skaidrė Račkaitytė, Dalia Tarandaitė]. Anykščiai, A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinis muziejus, 2011.

¹⁰ R. Galvanauskienė, *Sielų gydytojas: prisimenant Paberžės kūrėją Tėvą Stanislovą*, Vilnius, R. Paknio leidykla, 2016.

¹¹ *Tėvas Stanislovas – mažutėlių tarnas*. Sudarė Birutė Tiknevičiūtė. Vilnius, Lietuvos nacionalinis muziejus, 2008.

¹² V. Baublys, Neprilygstamas improvizatorius, in: *Stasys Petrauskas*.

¹³ V. Baublys, Neprilygstamas improvizatorius, in: *Stasys Petrauskas*, p. 63.

meniškos sielos kunigas, iš skardos karpydavo saulutes-kryželius ir dovanodavo krikšto, sutuoktuvių proga. Per metus kunigas pakrikštydavo po 1000–1100 kūdikių. Buvo aistringas kolekcininkas: sukaupe didžiules liturginės tekstilės, procesijų žibintų, kalvystės meno pavyzdžių, liaudies skulptūrų, maldaknygių, indų ir t. t. kolekcijas.

Petrauskas ir Idzelis – du tikri Lietuvos dailės paraštės *enfante terri-ble*, keikūnai, moterų mylėtojai ir numylėtiniai – Paberžėje sukūrė puikių religinės dailės kūrinių. Čia ir slypi kūrybos paradoksas: gali melstis, nepažeisti nustatytų visuomenės normų, bet tai bus tik viena iš kūrybinio darbo religinio meno srityje sąlygų ir, deja, negarantuos meniškumo, netgi sakralumo, kad ir kaip to norėtusi. Kūrinio religinę prasmę paprastai apsvarsto teologai, o meninę – dailėtyrininkai, ir neretai jų nuomonės nesutampa.

Sielų gydytojo Tėvo Stanislovo darbą Paberžėje Stasys Petrauskas savaip pratęsavo Panevėžyje: „Tai buvo viso Panevėžio, o gal ir dalies Lietuvos dvasios sanitaras – visų ydų ir nuopolių improvizatorius ir atleidėjas.“¹⁴

Paberžėje Petrauskas ir Idzelis ramiai pagyvendavo, pailsėdavo, atitrūkdavo nuo bohemiško gyvenimo, įsiliedavo į ramų gyvenimišką ir kūrybinį ritmą. Petrauskas pradėjo nuo tapybos, skulptūros darbų restauravimo. Ten susipažino su kitų parapijų kunigais, kurie parūpindavo jam užsakymų – daugiausia šventųjų paveikslų kopijų. Vėliau padarė daugybę Aivazovskio kopijų, nutapė ikonų. Tai nebūdavo tikslios kopijos, tiesiog tapydavo paveikslus senovine maniera, nes tai ne Petrausko prigimčiai, nors jis kruopščiai buvo studijavęs ir senųjų meistrų piešinių, kompozicijų, technologijas. Bet gaivališka menininko prigimtis, kūrybingumo ambicijos ugnelė neleisdavo tapyti tiksliai kopijų: iš vienur užgriebdavo kokį sužavėjusį tipažą, iš kitur ikonografijos detalių, bet ir pats nesusilaikydavo neprikūręs, neįnešęs savo indėlio. Yra nutapęs ir ikonų cerkvėms. Bet tai nebuvo tik užsakymai: Petrauskas buvo religingas ir į tikėjimo dalykus žiūrėdavo su pagarba.

Stasys Petrauskas ir Rimas Idzelis kūrybinių ambicijų turėjo su kaupu. Neretai atsitinka, kad autodidaktai, skirdami visą savo laiką,

¹⁴ E. Pažemeckaitė, in: *Stasys Petrauskas (1950–2010): Panevėžio Bitlas*: [prisiminimai apie menininką, jo kūrybinis palikimas ir svarbesni gyvenimo faktai]. Sudarė Ramutė Rachlevičiūtė. Panevėžys, Stasio Petrausko atminimo ir įamžinimo labdaros ir paramos fondas, 2015, p. 43.

jėgas meninei kūrybai, tikisi, kad nebaigtus meno mokslus galima kompensuoti tarnyste, visišku atsidavimu menui, nes menas jiems buvo svarbiausia, tai buvo jų egzistencijos pagrindas. Jie tam viską paaukojo, be jo neįsivaizdavo savo gyvenimo. Tačiau, ko gero, didžiausias paradoksas slypi tame, kad Rimas Idzelis savo kūrybinį *credo* pilniausiai atskleidė sakraliniuose darbuose, kur, regis, menininkas negali būti laisvas, jis suvaržytas temos, tikėjimo dogmų, moralinių vertybių ir dažnai paties užsakymo. Šiandien, kai žiūrime atgalios į jau užsibaigusį Idzelio gyvenimišką ir kūrybinį kelią, regime, kad jam, kaip niekam kitam, reikėjo tų suvaržymų, moralinių ir kitokių trukdžių. Būtent šiuose laisvuose darbuose „sau“, kur, regis, menininkas gali pilniausiai atsiverti, atsila-poti, regime išsimokslinimo stygių. Jam, kaip autodidaktui, bet keliančiam sau profesionalius uždavinius, nepavyko būti laisvam ir pasiekti savo tikslą. Čia koją pakišo meninių žinių, išprusimo, patirties stygius. Ir tos jo fantazijos – nerangios, ribotos, jis iškritęs iš laiko, t. y. anachronistiškas. Nors ko jau ko, o drąsos stygiaus kaip žmogui Rimui Idzeliui neprikiši. Panašiai galima pasakyti ir apie Stasį Petrauską, kuris geriausiai atsiskleidė portretuose, autoportretuose ir piešiniuose.

Vis dėlto laikaisi ankstesnės nuomonės, išsakytos 2015 metais knygoje apie Stasį Petrauską, kad būtent jam buvo lemta tapti Panevėžio legenda. Idzeliui tokia dalia neteko dėl daugelio aplinkybių. Stasys ne tik gimė Panevėžyje, bet ir visą gyvenimą čia praleido ir jautėsi panevėžietis. Gyveno miesto centre, mėgo, kad po visų kultūrinių renginių – spektaklių, gastrolių, parodų atidarymų – žmonės rinktųsi pas jį. Jo namai buvo atviri svečiams, o pats svečiuotis nemėgo.

Taigi, praėjus vos metams po Petrausko mirties – 2011 metų rugsėjo 2 dieną – buvo iškilmingai atidengta skulptūra, skirta Stasiui Petrauskui. Aišku, kad Petrauskas taptų legenda, tikrai pasitarnavo jo jaunystės laikų draugas panevėžietis Rimas Idzelis. Vienai žurnalistei Stasio mirties dieną Idzelis prasitarė: „Kožnas miestas turi savo veidą, kožnas veidas turi savo šypseną – iš Panevėžio šypsenos iškrito toks dantis, kurio jau nebesuprotezuosi...“¹⁵

Stasio Petrausko draugai pradėjo rinkti pinigus, ir žmonai Romai Petrauskienei teko įkurti Stasio Petrausko fondą. Taip buvo finansuo-

¹⁵ Ten pat, p. 32.

Rimanto Idzelio skulptūra dailininkui Stasiui Petrauskui atminti. Panevėžys. Ukmergės g. 2013 m. Fot. A. Aleksandravičius.

ta, iš bronzos nulieta skulptūra, pastatyta Panevėžio miesto centre, Ukmergės gatvės pradžioje. Po kelerių metų išleista knyga apie Petrausko kūrybą. Rimas Idzelis pavaizdavo Stasį Petrauską kaip elgetą, žingsniuojantį gyvenimo keliu, jo genitalijos surištos mazgeliu. Abiejų kūrybinį ir gyvenimišką vitališkumą, gaivalingumą ir vyriško geismo nepasotinamumą nedviprasmiškai atskleidė Idzelis, parodydamas, kad elgetos genitalijos surištos mazgeliu, – tai jiems abiem buvo labai svarbu. Gal tai apskritai vyriškosios esmės atskleidimas, sufokusavimas. Nors yra ir kitas aiškinimas, kad mazgelis – tai vedybinio gyvenimo alegorija, metafora... Pripažinkime, kad nėra nė vieno dabartinio dailininko, kuriam draugai būtų pastatę paminklą ne kapinėse, o mieste, o dar Panevėžio centre. Ne tik Panevėžyje, ir visoje Lietuvoje to nėra. Bet vargu ar kas nors pastatys skulptūrą Rimui Idzeliui, o gal to ir nereikia?

Petrauskui sklaidos prasme pasisėkė labiau, nes jis turėjo atsidavusią ir įtikėjusią juo žmoną Romą, kuri užaugino puikius sūnus – artistą, režisierių Luką Petrauską ir jaunylį Matą. Ir turėjo du ištikimus draugus, kurie niekada jo, net ir sunkią išmėginimų valandą, neapleido – tai rašytojas Kazys Saja ir fotomenininkas Algimantas Aleksandravičius. Petrauskui pasisėkė, kad jo draugas Aleksandravičius pasirūpino, jog 1995 metų rugsėjo 9 dieną trumpai veikusioje galerijoje „Algimantas“ buvo atidaryta vienintelė (dailininkui gyvam esant) personalinė paroda.

Abiejų – Petrausko ir Idzelio – kūrybinis palikimas yra gausus, bet kaip reta išblaškyltas. Nei vienas, nei kitas nedarė net eskizinių sąrašų – buvo laisvi nuo sąrašų, kūrinių registravimo. Rimo Idzelio kūryba, ypač buvimo Amerikoje periodo, išblaškylta, ir turime kol kas tik apytikrą vaizdą. Stasys Petrauskas surengė vieną personalinę parodą, tad jo kūrybos visuma kiek aiškesnė. Buvo surengta ir pomirtinė paroda Panevėžio dailės galerijoje 2011 metų rugsėjo mėnesį, kur daugelis pirmą kartą pamatė vienoje vietoje surinktą Stasio Petrausko kūrybinį palikimą. Buvome nustebinti jo talento įvairovės, šakotumo – parodoje buvo eksponuoti 46 tapybos darbai, šešios skulptūros ir arti 100 piešinių pieštuku, flomasteriu, plunksna. Tuomet šalia portretų ir kelių sakralinių skulptūrų išvydome piešinius, kuriuose jau prasimušė gyvenimas, kasdienio gyvenimo situacijos, anekdotiškumo ir grotesko žymenys. Čia prasiveržė jo kaip pasakoriaus talentas, gebėjimas suriesti kokį istorijos fragmentą, dažnai kone be pradžios ir be pabaigos, tiesiog riebus kasdienio gyvenimo kąsnis, bet ne natūralistinis, buitinis, nors kaipgi be spalvingų buitinių detalių... Mokėjo akylai stebėti gyvenimą, sovietmečio socialines peripetijas, paironizuoti ir pateikti erotinius vaizdus. Aišku, nešvankiausi piešiniai, tokie arti pornografinės vaizduotės, liko privačiose kolekcijose. Sovietmečio kasdienybės vaizdai glumina: kartais jie tikslesni, dokumentiškesni, kartais juose daugiau vaizduotės šėlsmo. Juose didesnė ar mažesnė geismo dozė.

Sunku išbalansuoti ant linguojančio lyno: kartais ir nuslystama į karikatūros pusę, kartais net trumpam pasineriama į atviriausias, bet, reikia pripažinti, gurmaniškai išradingas kazanoviškas fantazijas. Kūniškumas, oi kokios kūniškumo studijos, koks išmanymas ir, pripažinkime, patirtis. Kokios anatominės vyrų ir moterų kūno transformacijos,

deformacijos, kurios siejasi su potyriais gyvenimo dugno, ne tik ir ne tiek socialinio, bet pikantiškojo jo sluoksniu, kas ir sudaro seksualinį patyrimą, kompetenciją. O dar rytietiškos erotikos ir sovietmečio anekdotų, liaudies nešvankybų priemaišos. Piešiniuose galima įžvelgti įvairios tematikos: Petrausko pamėgto futbolo (trenerių, teisėjų ir žaidėjų) peripetijas, sovietmečio anekdotus, „armėnų radijo“ atgarsius – tegu ne tiesmukai, bet užsimenama apie KPSS, KGB, Mao, Kubą, „Šlovę“ ir kt. Užuominos nėra plakatiškai tiesmukai atviros, bet, sakytume, dekoratyviai užmaskuotos, pridengtos vualiu. Iš mūsų dienų žiūrint tai sovietmečio egzotika... Erotiniai piešiniai turi sąsajų ir su klasikinio meno didžiųjų „užkulisine“ kūryba, ypač piešiniais.

Piešiniuose išryškėjo keletas pamėgtų pasakojimų ir piešinių temų: nesibaigiantys gydytojų, sesučių, slaugučių ir pacientų tarpusavio santykiai – peripetijos, kolizijos, kazokų nuotyčiai, ciklas „Menas priklauso liaudžiai“, realūs herojai (Jurkevičius, Henrikas Valujevičius, ypač Rimas Idzelis) ir išgalvotų personažų (Kačegar, Elektrik, Goga, laumės raganos ir t. t.). Įdomiausi sovietmečio kasdienio gyvenimo studijų požiūriu – sovietmečio institucijų firminiai dokumentai. Sakytume, labai simptomiškas toks daugiaaukštis pavadinimas – Lietuvos TSR Vietinės pramonės ministerija, Metalų dirbinių gamybinis susivienijimas „Metalistas“, Panevėžio liejimo mechaninė įmonė arba su šituo palyginti paprastutis – Lietuvos TSR Sveikatos apsaugos ministerija, Respublikinė Pažaislio psichoneurologinė ligoninė. Pažaislio architektūrinis ansamblis tuo metu buvo M. K. Čiurlionio muziejaus filialas, kuriam vadovavo dailėtyrininkas Stasys Urbonas (vėliau – Čiurlionio namų Vilniuje direktorius, anksčiau buvo žinomas Meškausko pavarde). Dirbdamas Pažaislyje jis sudarydavo sąlygas dailininkams pailsėti, padirbėti. Psichiatrijos ligoninė sovietmečiu – neišsemiamą kasdienybės, o ir egzistencijos tema. Tai susiję su priverstine, privaloma tarnyba sovietinėje kariuomenėje ir kone vienintele galimybe išsisukti iš jos – pagulėti psichiatrijos ligoninėje. Taip, įsirašant tamsią dėmę į asmeninius dokumentus, bet išvengiant sovietinės kariuomenės.

Tie piešiniai labai įvairaus lygio, kai kuriuose nuslystama į karikatūriškai supaprastintą, paprastai iššifruojamą situaciją, o kitur pasistie-

biama iki savarankiško, meninę vertę turinčio piešinio, kur susilydo situacija, tema, personažai, šriftas ir atlikimo maniera į viena. Socialinės realijos, politinės aktualijos ir t. t.

Techninis personažų pasirengimas ir išmanymas, kūno pozų mechanikos įvaldymas. Veidai ne visada jauni, bet kūnai, nežiūrint jų erotinės patirties stažo – žino, išmano, ką daro. Taip, kai kurios kolizijos vulgarios, „riebios“, bet piešinio meistrystė irgi matyti.

Stasys Petrauskas ir Rimas Idzelis – tokie du „mirtini“ draugai, kuriuos mirtis, kuri viską atbaigia ir viską paaiškina, sustatė į vietas. Jie jaunystėje vis laimę mėgino jaunųjų dailininkų parodų atrankose, kurios vykdavo Vilniuje, Dailės parodų rūmuose, kur prie jų šliejosi ir kiti pakeleiviai: kad ir šiandien žymus auksakalystės meistras Paulius Lantuchas. Jie neprisibeldė, nes ne tokios buvo žaidimo taisyklės.

Jie norėjo būti tikri dailininkai, o ne kažkokie, kad ir patys talentingiausi, savamoksliai, mėgėjai, autsaideriai. Stasys Petrauskas buvo įsitikinęs, kad jis ne prastesnis už diplomuotą dailininką. Tą patį galvodavo ir Rimas Idzelis. Mažiausiai jie norėjo būti marginalai, bet jiems taip buvo skirta.